

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Актуальність теми. Найважливішою проблемою сучасної економіки є зупинення спаду виробництва, гарантування продовольчої безпеки держави та досягнення раціональних норм споживання продуктів харчування на душу населення. Для цього необхідно найповніше використати природно-економічні умови кожного регіону з метою підвищення ефективності всіх галузей сільськогосподарського виробництва.

Проблемам розвитку агропромислового комплексу, його розміщення та спеціалізації присвячені праці вчених М. І. Долішнього, І. І. Лукінова, О. О. Онищенка, П. П. Маракуліна, П. Т. Борщевського, П. Т. Саблука, П. І. Гайдуцького, В. П. Ситника, О. М. Шпичака, В. В. Юрчишина та ряд інших. Разом з тим, в науковій літературі питання розвитку та спеціалізації сільськогосподарських підприємств у післяреформований період окремих регіонів досліджені не повною мірою. Нині ситуація потребує пошуку реальних і дієвих варіантів виходу сільського господарства з довготривалої та багатовимірної економічної кризи. Потужний виробничо-технологічний і природнокліматичний потенціал АПК в окремих регіонах використовується не повністю. Зазначені обставини обумовили вибір теми статті.

Метою дослідження є економічний аналіз сучасного стану розвитку сільського господарства Хмельницької області та обґрунтування необхідності структурної його перебудови з врахуванням можливостей внутрішньоекономічних районів регіону на основі раціональної спеціалізації виробництва.

Хмельницька область належить до Подільського економічного району і займає 32,3% його території, на якій проживає 33% населення. Тут виробляється понад 35% валової продукції Поділля. Незважаючи на те, що область займає центральну частину регіону, на її території є відмінності в природних умовах і ресурсах, розміщенні продуктивних сил, що й зумовлює особливості спеціалізації сільського господарства різних її частин. На цій основі виділяють три внутрішніх економічні райони – Північний, Центральний і Південний. Понад 50% території Хмельницької області належить до Центрального району, куди входять Городецький, Волочиський, Деражнянський, Красилівський, Летичівський, Теофіпільський, Старокостянтинівський, Хмельницький і Ярмолинецький адміністративні райони. Грунтово-кліматичні умови сприяють розвитку зерно продуктового, бурякоцукрового, плодоовочеконсервного та м'ясо-молочного агропромислових підкомплексів.

Якщо за 1995-2002 рр. в середньому по області на 100 га сільськогосподарських угідь одержано 28,8 тис. грн. валового доходу, то в Теофіпільському районі – 43,9 тис. грн., Волочиському – 31,7 тис. грн., Красилівському – 31,7 тис. грн., Старокостянтинівському – 33,5 тис. грн. В цьому регіоні урожайність зернових культур вища на 3-5 ц/га порівняно з середньою по області. Друге місце за площею в Хмельницькій області займає Північний соціально-економічний район, який охоплює понад 25% її території. До складу цього регіону входять Білогірський, Ізяславський, Полонський, Славутський та Шепетівський адміністративні райони. В цих районах виробляється від 17,3 до 29,7 тис. грн. валового доходу на 100 га сільськогосподарських угідь. Господарства північного району спеціалізуються на виробництві цукрових буряків, пшениці, картоплі, розведенні великої рогатої худоби, свиней. Тут сформувались цукробуряковий, зернопереробний, молоко- і м'ясо-промислові підкомплекси.

Південний соціально-економічний район займає територію Дунаєвського, Вінковецького, Кам'янець-Подільського, Новоушицького, Чемеровецького адміністративних районів. Головними сільськогосподарськими галузями тут є зернове господарство, овочівництво, садівництво і тютюнництво. Добре розвинута харчова промисловість. Значні площі сільськогосподарських угідь зайняті природними кормовими угіддями, сприяють розвитку скотарства та вівчарства.

По виробництву валового доходу на 100 га сільгоспугідь найкраще місце займає Чемеровецький район – 42,8 тис. грн., дещо нижчі показники у Вінковецькому районі – 25,6 тис. грн., Новоушицькому – 24,3 тис. грн., Кам'янець-Подільському – 20 тис. грн.

Агропромисловий комплекс займає важливе місце в економіці області. Тут виробляють на душу населення значно більше, ніж в країні, зерна, цукру, картоплі, молока і м'яса. Грунтово-кліматичні умови та наявність трудових ресурсів сприяють вирощуванню всіх сільськогосподарських культур. Провідне місце серед зернових займає озима пшениця. В структурі посівних площ значне місце займає ячмінь, горох, овес, гречка, кукурудза та інші. Найбільша частка зернових культур зосереджена в центральній та південній частинах області. Серед технічних культур провідне місце займають посіви цукрових буряків, площа яких складає 51 тис. га. Найбільша концентрація цукрових

буряків зосереджена в центральному районі. Південні райони сприятливіші для вирощування овочевих культур, хоча овочівництво за останні роки є однією із збиткових галузей. На території Новоушицького району вирощують перець солодкий і кавуни, а в Городецькому і Ярмолинецькому районах – баклажани. Площа садів і ягідників зосереджена в основному в Придністров'ї (Вінковецький, Дунаєвський, Новоушицький та Кам'янець-Подільський райони). М'ясо-молочне скотарство розміщене в усіх адміністративних районах області.

Станом на 1 січня 2004 р. всі сільськогосподарські підприємства реформовані. На їх базі створені нові аграрні підприємства, основою яких є приватна власність на землю і засоби виробництва. В області успішно функціонують 617 сільськогосподарських підприємств, за якими закріплено 764 тис. га сільгоспугідь, з яких 709 тис. га взято в оренду. В середньому на кожне аграрне підприємство припадає 1238 га сільськогосподарських угідь та 117 осіб працездатних. В галузях рослинництва працює 45116 осіб працівників, в галузі тваринництва – 27055 осіб.

За підсумками фінансово-економічної діяльності 2003 року 32% аграрних підприємств області закінчили господарський рік з прибутками на суму 54 млн. грн., або 279 тис. грн. в середньому на одне господарство, що значно більше ніж 2002 р.

Найбільша питома вага прибуткових господарств в Теофіпольському, Красилівському, Білогірському та Чемеровецькому (79%-44%) районах. Чистий прибуток від усієї діяльності одержали господарства Теофіпольського, Красилівського, Білогірського, Ізяславського та Летичівського районів.

Звітний рік закінчили зі збитками 423 (68,6%) сільськогосподарських підприємств на суму 91 млн. грн., або 214 тис. грн. в середньому на одне господарство. Найбільше збиткових господарств в Новоушицькому, Кам'янець-Подільському, Вінковецькому, Старосинявському (96%-84% їх загальної кількості) районах.

Протягом останніх п'яти років залишається прибутковим виробництво продукції рослинництва. Крім того, в 2003 р. порівняно з попереднім роком рівень його рентабельності зріс у 8 разів. Важливу роль відіграло виділення коштів з державного бюджету для компенсації витрат сільськогосподарських підприємств на посів озимих та закупівлю елітного насіння. Це дало змогу господарствам частково погасити боргові зобов'язання, поповнити обігові кошти, а значить, дещо покращити їх фінансовий стан.

Серед основних видів продукції рослинництва рентабельним залишилось виробництво зернових культур, рівень рентабельності яких склав 52,1%, соняшника – 40,2%, картоплі – 11,1%, плодів – 28,4%, а виробництво цукрових буряків (фабричних) та овочів відкритого ґрунту було збитковим, як і в минулому році.

Залишається збитковим виробництво продукції тваринництва. Хоча необхідно відмітити, що в 2003 р. збитковість тваринницької галузі скоротилась на 2,3 в. п. завдяки отриманим прибуткам від реалізації молока, рівень рентабельності якого досяг 9,4% проти 19,6% збитковості у попередньому році. Разом з тим, рівень збитковості від реалізації великої рогатої худоби та свиней склав відповідно 46,6% та 50,0% проти 44,9% і 34,2% у 2002 р., вовни – 85,2% проти 79,1%, м'яса овець та кіз – 52,4% проти 53,1%.

Важливим фактором зміни рівня рентабельності виробництва є собівартість. Так, за 2003 р. в середньому по області собівартість одного центнера продукції порівняно з минулим роком зросла в 1,1 – 1,3 раза і становила: зерна – 37,40 грн., кукурудзи на зерно – 39,64 грн., картоплі – 51,22 грн., продукції вирощування великої рогатої худоби і свиней – відповідно 653,39 грн. та 977,27 грн., молока – 66,74 грн., м'яса птиці – 850,91 грн., яєць курячих – 207,41 грн., вовни – 1918,00 грн.

Середня реалізаційна ціна одного центнера вирощування великої рогатої худоби та свиней була нижчою за собівартість відповідно на 58% та 54%, що в значній мірі спричинило збитковість галузі тваринництва.

Як і у минулому році значну частину в структурі матеріальних затрат на виробництво продукції рослинництва у 2003 р. складали нафтопродукти – 26%, чверть – насіння і посадковий матеріал, 19% – мінеральні добрива, 72% затрат на виробництво тваринницької продукції припадало на корми.

У 2003 р. збільшились майже на чверть затрати праці на виробництво одного центнера зерна, картоплі – на 78%, молока – на 0,7%, толі як трудомісткість цукрових буряків (фабричних) зменшилась на 17%, овочів – на 31%, вирощування великої рогатої худоби та свиней – відповідно на 0,4% і 3%.

Одним з найбільших узагальнюючих показників, який характеризує економічну ефективність сільськогосподарського виробництва є рентабельність. У ній відображають результати затрат живої і уречевленої праці, якості реалізованої продукції, рівень організації виробництва. У сільськогосподарському виробництві кінцевою метою товаровиробника є забезпечення економічного ефекту при певних матеріально-технічних та фінансових затратах. Аналіз виробничо-господарської

діяльності аграрних підприємств Хмельницької області показує, що з 1996 по 2002 роки вони були збитковими. У 2002 році серед основних видів продукції рослинництва рентабельним було тільки виробництва зерна, рівень якого складав 19,5%. Економічна ефективність виробництва зерна різко коливається по окремих районах області. Проведені групування адміністративних районів області по урожайності зернових культур показує, що вона найвища в господарствах III групи районів і становить 31,7 ц/га, або на 15-63% вища порівняно з господарствами районів віднесених до I і II груп.

Таблиця 1.

Вплив рівня врожайності на економічну ефективність виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області (за 2002 рік)

Групи районів за врожайністю	Кількість районів	Середня врожайність	Виробнича собівартість 1ц, грн	Ціна реалізації 1ц, грн	Одержано прибутку з 1 га, грн	Рівень рентабельності, %
I-ша група до 25 ц/га	13	19,4	30,63	34,47	74,80	12,5
II-га група від 25,1 до 30 ц/га	4	27,6	29,01	34,27	141,74	17,9
III-тя група понад 30 ц/га	3	31,7	26,60	34,96	265,60	31,4
По регіону	20	23,9	29,06	34,72	135,27	19,5

Вища врожайність і нижча собівартість зерна в господарствах III групи сприяли підвищенню їх рентабельності до 31,4% проти 12,5% і 17,9% господарств I та II груп районів. У господарствах III групи районів прибуток на 1 га становив 265,6 грн. проти 74,8 грн. в господарствах районів I групи, або вищий у 3,5 раза.

Дальший розвиток сільськогосподарського виробництва в регіоні має відбуватися на основі спеціалізації та інтенсифікації цієї галузі з врахуванням природно-економічних умов кожної зони. Виробництво зерна, цукрових буряків необхідно поєднувати з розвитком м'ясо-молочного скотарства в усіх економічних районах області.

В Південному економічному районі доцільно розширити посівні площі під овочевими культурами, а також розширити площі під садами та ягідниками. Збільшення виробництва овочевої та плодоягідної продукції сприятиме розвитку харчової промисловості та поліпшенню використання трудових ресурсів регіону.

Таким чином, врахування особливостей економічних районів на мікрорівні дозволить запровадити більш раціональну галузеву структуру сільськогосподарських підприємств, ефективніше використати матеріальні, трудові та фінансові ресурси. Основним шляхом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є перехід на інтенсивний шлях розвитку. Це означає, що інтенсифікація повинна відбуватися на основі науково-технічного прогресу, через впровадження індустріальних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Нинішнє становище в агропромисловому комплексі потребує державної підтримки, посилення інвестиційної політики з метою збільшення виробництва продовольчої продукції та проведення соціально-економічних перетворень на селі.

Література.

1. Агропромисловий комплекс України / За ред. П. Т. Саблука. – К.: УААН, 2002.
2. Юрчишин В. В. Аграрні перетворення в Україні. – К.: КНЕУ, 2000.
3. Розвиток господарських формувань і організацій виробництва в аграрній сфері АПК / За ред. Зубця М. В. К.: Інститут аграрної економіки, 2000.
4. Заставецький Б. І., Заставецька О. В. Географія Хмельницької області, Тернопіль, 1995.
5. Статистичний щорічник по Хмельницькій області за 2002 р.